Recensioner

Johan Hegardt & Marcia Sá Cavalcante Schuback, Kulturarv. En begreppspolitik. Södertorn Philosophical Studies 32. Södertörn: Södertörns högskola (2022). 126 sidor, 6 figurer. ISBN 978-91-89504-02-8.

Hur kan kulturarv definieras? Hur används begreppet inom svensk förvaltning? Och hur förhåller sig kulturarv till identitet och politik? Det är några av de frågor som diskuteras i Kulturarv – en begreppspolitik. Boken är gemensamt författad av arkeologen Johan Hegardt och filosofen Marcia Sá Cavalcante Schuback. Den är utgiven i en serie från Södertörns högskola, där författarna har fört ett samtal om kulturarv.

Det första som möter läsaren är omslaget, som visar en mörk bild av en sägenomspunnen och omskriven rest sten vid Skurdalsporten i Storlien i Jämtland, som väl speglar den dystra bilden som ges av begreppet kulturarv inne i boken.

Boken innehåller totalt sju figurer i färg eller svartvitt som saknar förklarande figurtexter eller bildreferenser, men som alla illustrerar ”Mahnmal gegen Faschismus” (Minnesmärke mot fascismen) i Harburg vid Hamburg, som var en kolonn, där folk kunde skriva sitt namn, och sedan sänktes kolonnen gradvis ner i marken under perioden 1986–1993 i förhoppning om att fascismen och dess minne skulle försvinna med den.

Debattboken inleds med ett förord, här lite förvirrande betecknat ett efterord, författat av en kollega, Irina Sandomirskaja från kulturstudier. Sedan följer fem onumrerade kapitel: (1) Inledning; (2) Om arvet; (3) Arvets förvaltning; (4) Arvets politisering; och den avslutas med en (5) Avslutande diskussion, där de centrala och också mest omfångsrika kapitlen är om begreppet, dess förvaltning och politisering.

”Om arvet” diskuterar ordet kulturarv i ett idéhistoriskt perspektiv och hur arvets ägande är fundamentalt för förståelsen av begreppet som helhet, och hur kulturarv måste ses som en reaktion på alienation i samhället och utan tvekan markerar en återkomst av något fast, när annat förflyktigas. ”Arvets förvaltning” genomgår och kommenterar hur frekvent begreppet har varit och hur det i så fall har använts i svensk kulturarvsförvaltning, mera exakt

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

hur det förekommer och diskuteras i Statens offentliga utredningar (SOU) från 1920-talet till 1980-talet och även med lite senare nedslag. Tendensen är inte oväntat att det i början mest pratas om kulturminnen, sedan om kulturmiljö för att därefter helt svänga till kulturarv. Kapitlet ”Arvets politisering” tar även upp Agenda kulturarv och en proposition från 2017. Det diskuteras hur kulturarv inkluderar och exkluderar, oundvikligen leder till splittring och hur ett öppet eller brett kulturarvsbegrepp kan missbrukas av exempelvis nationalister eller nazister.

Det är aktuella och angelägna frågor som debattboken diskuterar. Det är relevant att diskutera hur kulturarvet definieras – om det definieras. Man får ta av hatten för att någon har orkat ta sig igenom statliga utredningar och andra byråkratiska texter sedan 1920-talet; roligare kan man ha. Och boken är klarsynt, när den ser en motsättning mellan ett öppet kulturarvsbegrepp, där vem som helst kan välja sitt kulturarv, och så önskan om att demokrati eller vissa värderingar skall ligga till grund. För ja, kulturarv, liksom minnen, historia och överhuvudtaget det förflutna används för olika syften och kan därför också missbrukas, alltså användas på sätt som enligt andra uppfattas som olämpligt eller felaktigt.

Men när man i slutet av boken efter att ha läst mycket kritik – det vare sig av statliga utredningar, initiativet Agenda kulturarv, propositioner eller texter av andra forskare – då förväntar man sig som läsare kanske förslag till lösningar, något konstruktivt eller alternativa vägar att gå, om det nu skulle hjälpa. Exempelvis beskrivs en inkluderande och öppen tolkning av kulturarvsbegreppet till och med som ”skrämmande i sin naivitet” (s. 97), och det kritiseras att vem som helst kan definiera sitt kulturarv (s. 102). Man kunde då förvänta sig krav på utredningar som sätter ner foten, exempelvis efinierar kulturarv smalt! Förslag om att helt frångå begreppet kulturarv! Eller ta historia till heders igen! Men nej, det kommer inget. Istället blir det på de sista sidorna åter svepande resonemang om hur illa det är med nationalism, nazism och auktoritära tendenser i tiden, som om vi inte redan visste.

Det skall inte vara en hemlighet, att det ibland var plågsamt att ta sig igenom boken. Inte för inte associerade jag till kolonnen som långsamt försvann, när sida lades till sida i boken, delkapitel till delkapitel, på väg mot den allra sista sidan och sedan formulerandet av en recension.

För övrigt är det lite konstigt att illustrationerna av kolonnen saknar förklarande figurtexter eller referenser, då flertalet figurer kan återfinnas på nätet. Detta när författarna själva är lite upprörda över en proposition, för att den tillsynes använder en välkänd text från Lowenthal utan referens, vilket ”brukar betraktas som plagiat eller forskningsfusk” (s. 104–105).

En anledning till det plågsamma var det maneriska språket, särskilt

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

när begreppet diskuteras i början. Tunga, repetitiva formuleringar med ett mässande tonfall läggs på hög i Martin Heideggers anda; de tycks mer formulerade för att nå likasinnade än att upplysa eller gå andras reflexioner tillmötes.

En annan anledning äratt boken återkallar minnen från att traggla sig igenom böcker och åsikter av främst Max Horkheimer, Theodor Adorno, David Lowenthal, Frank Füredi och Zygmunt Bauman. I boken finns en kritik av kulturarvet och en förklaring till dess roll som långtifrån är ny, den är istället närmast norm inom forskningstraditionen kritiskt kulturarv. Det redogörs kritiskt för att en utredning ser positiva sidor med kulturarvet, men karaktäriseras som ”framkallad av kulturarvets sirensång” och dess ”oemotståndliga trollkraft” (s. 106–109. I övrigt anammar ”Kulturarv – en begreppspolitik” med hull och hår synsätt från den kritiska kulturarvsskolan, när den var som mest kritisk och därmed som minst konstruktiv. Boken kan nästan tävla med Lowenthal, när han i ”Possessed by the Past” (1996)/ ”The Heritage Crusades and the Spoils of History” (1997) pekar på allt elände som kan förknippas med kulturarv. Hegardt och Cavalcante Schuback skriver således, att ”Kulturarv skapar krig och konflikter och leder runt om i världen till nynationalism och nyfascism” (s. 106). Vidare att ”Frågan om arv och identitet leder till politisk, social och kulturell polarisering, underminerar kunskap och fakta, stigmatiserar, främjar xenofobi och misogyni, narcissism, etnisk rensning och mycket annat” (s. 106; även s. 7–10, 14–15, 71, 74, 85).

Hur vill författarna ha det? Är det en katastrof att nationalmuseet i Rio de Janeiro brann, där ursprungsbefolkningens språk var dokumenterat, och fel att det fick mindre uppmärksamhet än branden i Notre Dame i Paris – eller spelar det mindre roll eftersom inspelningarna ändå innebar att språken konserverades med risk för att skapa ”förödande stigma med alkoholism och social misär som följd” (s. 16–17)? Man tycks vackla kring, om kulturhistorikern och författaren Viktor Rydberg var den första i Sverige som använde begreppet kulturarv (s. 56); han är den första där det är belagt 1887. Och nej, jag tror inte, att folk inom svensk kulturvård var ovetande om Edward Said och Lowenthals kritik av kulturarvet, som författarna anser (s. 93), men att kritiken inte var konstruktiv och därmed oanvändbar i en förvaltning som har till uppgift just att förvalta.

Syftena med boken är ”att bidra till att klargöra (kulturarvs)begreppets innebörd, och ge det nyanserade dimensioner och framför allt att rikta ljuset mot dess kritiska aspekter” (s. 124). Har syften uppnåtts? Nja, snarare än klargjort har istället olika uppfattningar presenterats. Gett dimensioner, ja, det har gjorts, men inte nyanserade sådana. Och varit kritisk, jo för all del, särskilt kritisk i betydelsen lagt vikt vid negativa aspekter.

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Och då ställs frågan: vem är målgrupp för boken? Om den skall kunna övertyga och användas behövs enligt undertecknad en större balans mellan det konstruktiva och det kritiska samt konkreta förslag till förbättringar, som kan följas upp av andra. Och troligen hade det varit lättare att vara konstruktiv om författarna hade varit öppna för andra och fler perspektiv än identitet och politik, då kulturarvet diskuteras.

Jes Wienberg

Jes Wienberg är professor, historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
Epost: Jes.Wienberg@ark.lu.se

Anders W. Mårtensson, Lunds undre värld. En ovärderlig kunskapskälla till stadens äldre historia, Del 1: 1890–1939, Del II: 1940–1969, Del III: 1970–1992. Lund: Historiska Media (2016, 2018, 2022). 266, 224 och 458 sidor. ISBN 978-91-7545-322-4, 978-91-7545-710-9, 9-978-91-7789-440-7. Jes Wienberg: Heriotopia. World Heritage and Modernity. Lund/Manchester: Lund University Press/ Manchester University Press (2021). 323 sidor, 8 figurer.

Medeltidsarkeologen, stadsantikvarien och sedan under ett decennium intendenten, alltså chef för Kulturen, Anders W. Mårtensson författade under en rad av år som pensionär och på initiativ av bokförläggaren Per-Håkan Olsson tre volymer om stadsarkeologin i Lund. En fjärde volym med en annan författare är påtänkt någon gång i framtiden.

Böckerna har hårda pärmar, är lättlästa och rikt illustrerade med många teckningar och fotografier i svartvitt. Sammanlagt är det 948 sidor som handlar om arkeologin – och mycket annat – i Lund under en 100-årsperiod. Böckerna är mättade med information.

Den första volymen omfattar i princip tiden då Georg J:son Karlin med kraft drog igång Kulturen som museum samt arkeologin, fram till hans frånfälle, perioden 1890–1939, även om också det finns viss information om tiden dessförinnan, med Kilian Stobaeus på 1700-talet som det första namnet. Den andra volymen omfattar perioden 1940–69, då Ragnar Blomqvist var den helt centrala figuren som antikvarie och sedan stadsantikvarie. Den tredje volymen täcker tiden 1970–92, fram till Kulturens 100-årsjubileum och Mårtenssons avtackning.

Presentationen är disponerad kronologiskt i tioårsintervaller, och den skildrar strikt kronologiskt, år för år, månad för månad, vad som hände i Lund. Och böckernas information har mestadels hämtats ur olika publikationer i form av referat eller citat – artiklar, rapporter, skrivelser. Mycket är hämtat från Kulturens årsbok som påbörjades 1935 samt tidningsartiklar, mest från det sistnämnda mediet.

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Om man läser alla tre volymerna i följd, vilket undertecknad har gjort som recensent, får man veta, vad som har hänt inom arkeologin i Lund, kring bevarandet av olika byggnader och inom Kulturen. Man går från grävning till grävning, mellan spektakulära och ordinära fynd, läser om bevarandestrider i staden, och man får följa framväxten av ett museum utöver det vanliga och dess arkeologiska grävningar och utställningar, dess ledning med skiftande chefer och styrelsemedlemmar samt anställda, de ofta skakiga ekonomiska förutsättningarna, de många generösa donationerna och olika politiska vindar som blåser. Och man får en bild av hur stadsbilden i Lund gradvis förändras.

För den som redan är bekant med arkeologin och arkeologerna i Lund, Kulturen och staden är det som att bläddra i ett gammalt familjealbum med platser, grävningar och människor att känna igen, och där man (o)roar sig över likheter och skillnader mellan då och nu. Lite svårare blir det nog för andra läsare.

Med störst intresse läser jag de många sidorna om Thulegrävningen, upptäckten av (kanske) ärkebiskop Jakob Erlandssons grav i Klostergatan, och den så kallade PK-banksgrävningen samt undersökningen av kyrkorna med tillhörande kyrkogårdar vid Kattesund och vad som hände sedan med ruinen samt undersökningen av S:t Stefan – nog också undersökningar och händelser som har betytt mycket för författaren. Andra fastnar säkert för annat.

Men den strikt kronologiska, ja nästan dagboksaktiga principen, gör att man kastas mellan ständigt skiftande ämnen, mellan ett citat från en tidningsartikel till något annat. Exempelvis är Drotten i Kattesund och frågan om bevarandet samt den efterföljande etableringen av ett ruinmuseum omtalat på många ställen. För den utomstående kan det ibland också vara svårt att orientera sig, då det finns få kartor och ges namn på byggnader, där namnen inte längre är allmänt använda eller byggnaderna kvar. Kanske hade det varit lättare att finna konkret information med valda namn och teman framhävda i marginalen, alternativt med ett index på slutet. Problemet aktualiserades när jag skulle visa en kollega, var exakt det skrivs om ett fynd av kritpipor i en brunn vid utgrävningen för den nya Stadshallen. Då får man bläddra fram och tillbaka och ta hjälp av bilderna tills man äntligen hittar (II s. 176–177).

Sedan är det lite förvirrande, när man först läser om S:t Stefan vid Kattesund, vilket var den då aktuella uppfattningen om lokaliseringen, och där sedan kyrkan får sin nuvarande identifikation och placering längre söderut i staden.

Det finns påfallande många – ett trettiotal – bilder med författaren själv i sista delen, för att inte nämna alla gånger han omnämns i texten, ibland och säkert berättigat med hyllande ord. Det är som tre volymer, där varje volym kretsar kring en central gestalt – först Karlin, sedan Blomqvist og sist Mårtensson.

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

En redaktör kunde gärna ha dämpat denna tendens något och föreslagit en uppstramning av texten, där den följer olika stickspår.

För det finns väldigt mycket om annat än arkeologin i Lund i volymerna. Det handlar ofta om Kulturens verksamhet sedd med stadsantikvariens och intendentens ögon – textilier, konst, utställningar, styrelseordförande Johan Thyrén (med eget appendix, I s. 258–262), styrelsemedlemmar, donatorer, tillsättning av chefer, avtackningar och minnesord, budget, medlemsantal, papegojskjutning, restaurangverksamhet med jazz, getter, tidskriften Kulturens Värld, Borgeby, ditt och datt som inte är relevant utifrån titlarna på böckerna.

Sedan är det värt att notera också vad som inte finns med: det skrivs inget eller mycket lite om hur arkeologin bedrivs metodiskt eller hur man uppnår eller skapar kunskap om det förflutna. Det kommer enstaka rader om den första fältdokumentationen, en årlig rapport till riksantikvarien, att nu grävs det med maskin, reses ett tält över grävningen, används en cementblandare för att sålla jorden, analyseras skelett, tas dendrokronologiska prover, genomförs databearbetningar av fynd, tittas i mikroskop och studeras frön och växter. Något kan undersökas, annat måste hänvisas till schaktövervakningar, någon gång letar man i schaktmassor på tippen, andra gånger bortprioriteras delar av ett område, för att det annars blir orimliga kostnader för bygget, liksom att den översta metern eller två av jordlager med yngre lämningar grävs bort innan den egentliga arkeologiska undersökningen påbörjas, för som det citeras: ”I Lund har man inte råd att petnoga undersöka jordlager från 1500–1800, här gäller bara riktigt gamla tider”(Ingrid Moritz i Sydsvenska Dagbladet 5 maj 1992; III s. 422). Och man förstår att det har varit en ständig motsättning mellan att förnya och bevara, något som ofta har blivit en politisk stridsfråga. Vid Drotten blev det även en motsättning mellan att arkeologiskt undersöka och därmed få svar på frågor – och att bevara en ruin för publika syften. Man får leta i annan litteratur om man vill veta något om hur arkeologin dokumenteras och tolkas, och om man efterfrågar några kritiska reflexioner över 100 år med arkeologi. Nu blir Lunds undre värld som kunskapskälla något med att gräva och hitta saker. Ofta är det kanske journalistens vinkling, men ändå.

Det är utmärkt att berättelserna om arkeologin i Lund under 100 år nu finns samlade, och de är läs- och sevärda, men om det eventuellt utges ytterligare en volym, som det har annonserats, får den gärna ha ett lite annat fokus.

Jes Wienberg

Jes Wienberg är professor, historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
Epost: Jes.Wienberg@ark.lu.se

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Joakim Kjellberg, Den medeltida stadens dynamik – urbanitet, sociala praktiker och materiell kultur i Uppsala 1100–1550. Uppsala universitet. Aun 51. Uppsala 2021. 298 s. ISBN 978-91-506-2893-7.

När Hans Hildebrand skrev sitt monumentala verk *Sveriges medeltid* var utgångspunkten Historiska museets då relativt nya föremålssamlingar. Utifrån den materiella kulturens mångfasetterade lämningar lyckades han skriva en bred och informationsrik kulturhistoria som i långa stycken står sig än idag, om än främst inriktad på elitens medeltid (Hildebrand 1879–1903). Hildebrand betraktade föremålen som betydelsefulla bärare av historisk kunskap, som viktiga historiska källor. Sedan dess har synen på föremålens källvärde förändrats betydligt. Undan för undan har föremålens källvärde devalverats. Kulmen nåddes i samband med 1990-talets metodologiska diskussioner. Den kontextuella grävningsmetoden framhölls då som den enda sanna, bottnad i källkritik och historisk trovärdighet, samtidigt som äldre utgrävningsmetoder dömdes ut som otillräckliga och opålitliga. Äldre undersökningars informationsvärde ifrågasattes därför, och fynden från dem betraktades närmast som lösfynd. Detta har fått till följd att äldre undersökningar, och inte minst deras fyndmaterial, anses som oanvändbara i modern stadsarkeologisk forskning.

Uppsalaarkeologen Joakim Kjellberg vägrar dock att acceptera denna hårda källkritik. I sin doktorsavhandling väljer han nämligen att extrahera historisk kunskap ur äldre material. Hans ambition är att ”göra bruk av vad vi har och att försöka ställa nya frågor till gamla material”. Vidare anger Kjellberg att huvudsyftet är att ”söka blottlägga sociala och materiella praktiker och dess förändring i det medeltida Uppsala”. Detta ska ske genom ”en komparativ och systematisk analys av arkeologiska undersökningar, föremål och bebyggelse”. Dessutom vill Kjellberg visa ”hur ett föremålsintegrerat och handlingsteoretiskt perspektiv på urbanisering, urbanism och urbanitet, men också identiteter, kan komplettera den rådande kunskapen om de medeltida städernas hushåll, dess vardagsliv och de stadsarkeologiska narrativen”.

Avhandlingen är indelad i 13 kapitel. I de första två presenteras utgångspunkterna – begrepp, perspektiv, teori, praktik och en forskningshistorisk översikt. Denna del av avhandlingen är relativt omfattande, och Kjellberg väljer att beskriva och diskutera de begrepp som används i avhandlingen, och han är tydlig med att presentera sina åsikter och ståndpunkter vilket gör läsningen av dessa kapitel synnerligen intressant. Jag återkommer till några av de använda begreppen senare.

I kapitel 3–7 presenteras själva undersökningsobjektet, medeltidsstaden Uppsala. Förutom en bred och insiktsfull beskrivning av stadens medeltida utveckling presenteras de tio äldre undersökningar som

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

valts att ingå i studien, grävningar utförda under perioden 1972–1999. För att nå en kronologisk likvärdighet mellan undersökningarna, som möjliggör vidare jämförelser, har Kjellberg indelat samtliga undersökningar i tio generella ”avhandlingsfaser” om vardera 50 år. Han är medveten om att detta är ett grovt instrument, men ser det som en nödvändighet för vidare bearbetning. Skapandet av gemensamma kronologiska ramar för alla undersökningar, som måste ha krävt betydande arbetsinsatser, utgör tveklöst nyckeln till det breda och stadsövergripande anslag som avhandlingen präglas av. Genom denna manöver har samtliga föremål placerats i tid och rum.

I kapitel 4 görs en relativt traditionell analys av stadsindikerande funktioner, kyrkor och övriga institutioner med syfte att samlat beskriva stadens bebyggelseutveckling som indelas i fyra kronologiska skeden. Färgmarkeringar i grafen visar om de daterande källorna kommer från skriftliga eller arkeologiska källor. Slående är hur dominerande de skriftliga källornas utsagovärde ännu är, trots de många arkeologiska undersökningar som hittills bedrivits i staden. Det arkeologin har bidragit med, där de skriftliga källorna tiger, är tidiga uppgifter om tomter, gårdar, gator och hantverk.

I kapitel 8–9 står de tillvaratagna fyndmaterialen från de tio utvalda undersökningarna i centrum. Totalt rör det sig om 48 982 enskilda fyndposter. Utifrån dessa har ett urval gjorts utgående från säkrare kontexter och ett frånval av vissa materialtyper, exempelvis djurben och merparten av sten-, trä- och läderföremål. Det totala antal fyndposter som bearbetas i avhandlingen är 5 229, motsvarande 11 procent av det totala antalet insamlade fyndposter. Med syfte att göra detta omfångsrika material forskningsmässigt hanterbart har en kategorisering av föremålen skett i funktionella grupper. Föremålsmaterialet har inordnats i sex huvudkategorier med ett varierande antal underordnade föremålsgrupper, sammanlagt 31 till antal. Kjellberg är tydligt medveten om att detta sätt att hantera föremålen är grovt och förenklat, och han poängterar att många föremål kan ha flera olika funktioner och att en del har symboliska betydelser. Detta till trots har kategoriindelningen genomförts som ett nödvändigt led i den kvantitativa bearbetningen, och detta måste ses som ett fullgott sätt att aktivera de annars så passiva föremålsmaterialen. Genom kategoriseringen har de 5 229 föremål som ingår i studien knutits till en funktion samt placerats i både tid och rum. När detta genomförts görs en detaljerad analys av föremålsmaterialet, kategori för kategori. Resultaten sammanfattas i kapitel 10. I grafisk form redovisas hur föremålskategorierna visar på vissa generella mönster i den urbana konsumtionen men också på betydande skillnader i tid och rum. Skillnaderna mellan förekomst och frånvaro av materiell kultur mellan platser och faser tyder, enligt Kjell-

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

berg, ”på en överraskande stor social och ekonomisk rörlighet, och både synkrona och diakrona förändringar över tid”. En generell slutsats är att vissa förändringar tycks ha skett ungefär samtidigt över hela staden, exempelvis introduktionen av importerat stengods, medan förekomsten av det äldre rödgodset uppvisar en större variation. Noterbart är också det tidiga och geografiskt spridda bruket av dryckesglas i staden.

I kapitel 10 framställs förekomsten av föremål i kategorier och undergrupper i två sammanfattande diagram. Vetskapen att mer än 5 000 enskilda föremål illustreras på detta sätt och att detta sammanfattar medeltidens materiella kultur i Uppsala är minst sagt imponerande. Samtidigt blir diagrammen aningen endimensionella då de genom förekomst/icke förekomst av olika typer av föremål inte helt ger rättvisa till medeltidens mångfasetterade materiella kultur och det myllrande stadslivet. Detta leder också till frågor kring den kvantitativa metoden och valet att redovisa föremål i närvaro respektive icke-närvaro. Vad betyder egentligen närvaro och frånvaro av enstaka föremål? Frånvaron av föremål av guld betyder väl knappast att sådana saknades i staden? Och de fåtaliga fynden av sigill motsvarar inte alls de många sigill som är kända från de bevarade diplomens sigillavtryck. En annan fråga gäller de kvantitativa värden som anges. Hur ska förekomsten av en enstaka varuplomb eller en vikt tolkas? Att handel förekom eller att handeln var mycket blygsam? Betyder frånvaron av kammar i en viss fas att man då slutade kamma sig? Här tror jag att den kvantitativa studien hade vunnit på en nivå av kvalitativa analyser så att föremålsmaterialet kunde ha använts på ett mer kvalificerat och förkovrande sätt. Ett annat problem är att kvantitativa värden inte alltid är jämförbara. Är en spik lika mycket ”värd” som en guldring?

En annan sak som jag funderar över vid läsningen är om den valda kategoriindelningen är den rätta. Huvudkategorierna är förvisso valda utifrån övergripande funktioner, men detta betyder också att de är så allmänna att de är närmast förutsägbara. Alla stadsbor har ju haft sin dräkt, och de har haft någonstans att bo. Det är således inte särskilt förvånande att dräktdetaljer, inredningsdetaljer och husgeråd förekommer bland fynden. Här hade det varit relevant att fördjupa presentationen av vilka dräktdetaljer, vilka inredningsdetaljer och vilka husgeråd som förekommer, och att diskutera de olika typerna sinsemellan. Det är ju en stor skillnad mellan föremål och föremål. Under huvudkategorin Dräkt har Kjellberg också försökt sig på en mer kvalitativ diskussion då dräktdetaljerna har indelats i tre grupper utifrån om de kan beskrivas som etnicitetsindikerande, lokala/traditionella eller exklusiva. Samma typer av föremål, men helt olika grupptillhörigheter. Denna diskussion kunde med fördel ha fördjupats, och frågor om de olika dräktdetaljernas förklaring i stadsrummet kunde ha följts

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

upp. Är de resultatet av migrationsrörelser, giftermålsallianser, närvarande handelsgäster från fjärran, fördelade krigsbyten eller resultat av vardagliga handelsutbyten? En möjlighet att komma ifrån mycket av det självklara och förutsägbara hade varit att inkludera några huvudkategorier som så att säga går på tvärs mot de funktionsinriktade. Tänkbara kategorier kunde ha varit importerade föremål, föremål knutna till hög status, föremål av stort ekonomiskt värde, föremål förenade med fysisk makt, föremål tillverkade av ovanligare material (t.ex. valrosstand, bly, jet) eller föremål med skandinaviska formtraditioner.

I kapitel 11 vidareutvecklas kategoriindelningen av föremålen. Fyndposterna och kategoriseringens 25 undergrupper kombineras till 20 analytiska enheter som definieras som spår av materiella och sociala praktiker i stadsrummet. Resultatet redovisas i ett frekvensseriationsdiagram. Diagrammet visar mycket övertygande hur många olika praktiker som kan identifieras, och riktigt intressant blir det när praktikerna samlas i knippen och komplex. Kjellberg konstaterar, utifrån diagrammet, att stadens handel kanske främst orienterades mot lokalt tillverkade hantverksprodukter, däribland vapen och rustningar. Uppenbart är att medeltidens Uppsala var en blygsam handels- och hantverksstad, i alla fall i jämförelse med andra medeltidsstäder. Även jordbruk och djurhållning tycks ha bedrivits primärt för stadens egen konsumtion. En del intressant information ges då praktikknippena jämförs med varandra. Som exempel kan nämnas att både handels- och hantverksinriktade praktiker minskade drastiskt under 1400-talet, samtidigt som transportindikerande praktiker ökade. Kjellberg lyfter även fram den starka uppgången för textilhantverk och noterar dess relation till förekomsten av leksaker. Han ser detta som en intressant utveckling där kvinnor i arbete också ansvarade för barnpassning. Frågan är dock om denna slutsats verkligen stämmer. Exempel från Lund och Trondheim visar nämligen att textilhantverket under tidig medeltid övergick från ett kvinnligt dominerat till ett manligt dominerat hantverk och att den vanligaste fyndplatsen för leksaker var verkstadslokaler, vilket talar för att hantverk och barnpassning gick hand i hand.

Som en av sina slutsatser anger Kjellberg, aningen förvånat, att det inte är möjligt att avläsa en urban identitet i stadens materiella kultur. För mig, som länge intresserat mig för frågan om den tidiga medeltidens urbana identitet, är detta dock inte särskilt förvånande. Här hade en djupare insikt i den historiska identitetsforskningen varit nödvändig. Kollektiva identiteter är konstruktioner, konceptuella idéer, som syftar till att stärka en kollektiv gemenskap. Förutom att definiera ’jaget’, kollektivets gemensamma identitet, krävs också att ’den andre’ definieras. Identitet handlar alltså om delaktighet respektive utanför-

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

skap. Antingen ingår du i kollektivet med den gemensamma identiteten, eller så ställs du utanför den. En urban identitet ska därför främst förstås som en konceptuell konstruktion, en gemensam idé om staden och stadslivet. Endast i begränsad omfattning användes materiell kultur som markör för denna identitet, och då främst genom symboliska signalvärden (uppförandet av t.ex. stadsmurar och rådhus samt bruket av stadssigill). Det är således inte särskilt förvånande att Kjellberg inte finner den urbana identiteten i föremålsmaterialet från Uppsala. En urban materiell kultur har dock funnits, men denna uttryckte helt andra saker än en gemensam urban identitet.

Kjellberg har även valt att genomföra en serie korrespondensanalyser för att diskutera identitet och identiteter i de urbana rummen. Som en följd av diskussionen ovan noteras en viss besvikelse då resultaten tolkas som ”ett heterogent stadsrum med flera olika praktiker och identiteter”. Han konstaterar även att diagrammen visar ”en bild av stadens heterogena karaktär och komplexa samband snarare än en bild av en homogen urban identitet. Det är således flera samverkande identiteter som gemensamt och tillsammans skapar stadens materiella uttryck”. Här kan jag inte annat än att hålla med eftersom den urbana identiteten, som begrepp, alltså inte är särskilt tillämpligt i diskussioner om den medeltida stadens materiella kultur. I stället för ett misslyckande ser jag Kjellbergs resultat som extremt lyckade i sin ambition att beskriva stadens materiella kultur och de medeltida stadsbornas mångfald av praktiker. Användandet av identitetsbegreppet i avhandlingen kan därför sägas vara felaktigt. I stället skulle Kjellberg nöjt sig med en djuplodande skildring av stadens sociala praktiker och haft som mål att beskriva städer och ting som social praktik, som han själv uttrycker det (s. 253). Och kanske skulle det numera beprövade begreppet performativitet ha varit bättre passande som teoretisk utgångspunkt?

I avhandlingens tidigare redovisade huvudsyfte anger Kjellberg att han, förutom att belysa stadens identiteter, också vill ge handlingsteoretiska perspektiv på urbanisering, urbanism och urbanitet. Dessa begrepp beskrivs och diskuteras ingående i kapitel 2 och följs upp i kapitel 12. Det är slående vilket genomslag boken *Nya stadsarkeologiska horisonter* (2006) har haft på svensk stadsarkeologi. Så även i Kjellbergs avhandling. Begreppen urbanisering och urbanism är för mig självklara teoretiska redskap i förståelsen av den medeltida staden. Urbanisering används för att beskriva de processer som låg bakom och styrde inflyttningen av människor till en stad eller ett stadsliknande samhälle, alltså de samhälleliga migrationsrörelserna, deras skeenden och förklaringar. Det engelska låneordet urbanism beskriver i stället tillståndet i det urbaniserade samhället, hur staden som organisation och livs-

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

rum tar form, och hur stadsborna lär sig att leva i det urbana rummets föränderlighet. Däremot är begreppet urbanitet, som myntades i den ovan nämnda publikationen, en konstruktion utan diskursivt värde då det förvirrar snarare än förtydligar. Att städerna och stadslivet har påverkat omvärlden är självklart. Urbana idéer om exempelvis liv och död, arbete och arbetsdelning, makt och inflytande, produktion och konsumtion samt materiell kultur spreds långt bortom städernas portar, men detta kan inte betecknas som urbanitet, en 'urban ideologi' som medvetet syftade till urban dominans. När landsbygdens bönder anammade någon eller några av de urbana idéerna betydde detta inte att de blev urbana. De inspirerades och attraherades av det urbana, men drabbades inte av någon urbanitet. Gemensamt för urbaniseringen och urbanismen är att de utgår från det urbana livsrummet, själva staden, och det är således endast inom detta livsrum som vi kan tala om urbanisering och urbanism. Att tala om en landsbygdens urbanitet är således en omöjlighet, och att arkeologiskt söka spåren efter urbanitet är lika omöjligt som att beskriva kejsarens nya kläder. Den vida acceptansen av begreppet urbanitet inom framför allt svensk stadsarkeologi har dessvärre skapat förvirring och oreda inom den stadsarkeologiska forskningen. Det är därför beklagligt att Kjellberg så envist har accepterat begreppet och valt att försöka beskriva medeltidsstaden Uppsalas urbanitet. I den beskrivande texten använder han helt andra begrepp, exempelvis social praktik och städerna som livsmiljöer, men i det avslutande kapitel 12 lyfts begreppet urbanitet återigen fram. Kjellberg skriver att staden är ”en plats där urbanism utvecklas och urbanitet praktiseras” (s. 253). Han beskriver urbaniteten som ”den önskade, eller oönskade, utkomsten och effekten av de båda processerna urbanisering och urbanism” och att urbaniteten sammanfattar stadens ”mening”. Detta är enligt min bestämda uppfattning en missförståelse av urbanismens innehåll och betydelse. Detta begrepp har, sedan det myntades av urbansociologen Louis Wirth (1938), syftat på det tillstånd som uppstår till följd av urbaniseringens effekter. Urbanismen beskrevs som en livsstil, ”a way of life”, där livet präglades av en mångfald av möten och sociala praktiker, precis det som redovisas i föremålsanalyserna i Kjellbergs avhandling. Hans vidare jakt på Uppsalas urbanitet ser jag därför som ett villospår.

Bortsett från de kritiska synpunkterna ovan utgör Kjellbergs avhandling ett gediget forskningshantverk. Genom bruket av en stringent och systematiskt genomförd metod har Kjellberg visat hur historisk information kan utvinnas ur äldre undersökningsresultat och hur äldre fyndmaterial kan bidra till en djupare tolkning av det förflutna. Kjellberg har tydligt visat att dessa fyndmaterial är och förblir viktiga historiska

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

källor som med fördel kan användas i forskningen. De källkritiska problem som näst intill dömt ut dessa material är således överdrivna och går att överbrygga om de bara behandlas på rätt sätt och då frågeställningarna anpassas efter de givna förutsättningarna. Hoppas nu många följer Kjellbergs väg och väljer att återigen inkludera äldre undersökningar och fyndmaterial i forskningen. Han har nämligen visat att det går att väcka de döda till liv igen…

Peter Carelli

Peter Carelli ärär docent i historisk arkeologi och arkeolog/anbudskoordinator vid Arkeologerna, SHM.
Epost: peter.carelli@arkeologerna.com

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Publicering i META, Historiskarkeologisk tidskrift

Artikelförslag och intresseanmälningar kan skickas när som helst under året till redaktion@histark.se, med en kort redogörelse för tema, innehåll, uppskattad längd och antal bilder. Redaktionen meddelar därefter om artikelidén är lämplig för publicering i META.

Manusanvisningar
Manuskript (word-fil) skickas i enlighet med tidskriftens författaranvisningar till redaktionen, tidskrift@histark.se eller till https://publicera.kb.se/meta/about/submissions, senast 1 februari för publicering i årets utgåva.

Texten ska skrivas på svenska, norska, danska eller engelska, vara korrekturläst, språkligt genomarbetad och tryckfärdig.

Tidskriften trycks i svartvitt. Alla bilder ska därför vara utformade/utvalda med hänsyn till detta för att bli tydliga i tryck. Det är möjligt att ha färgbilder i pdf-utgåvan.

Digitalt korrektur efter layout ges mot begäran. Författarna ansvarar själva för att inhämta publiceringstillstånd i de fall sådant krävs.

Varje artikel ska vara försedd med ett kort abstract, max 200 ord, inklusive titel på engelska.

Bifoga kontaktuppgifter (för att vi ska kunna kontakta dig) samt författaruppgifter (namn, titel/befattning, institution, e-postadress – dessa uppgifter kommer att tryckas i tidskriften).

Utförlig information, inklusive anvisningar för referenser och bildformat hittar du på: https://publicera.kb.se/meta/instructions

Granskning
Tidskriften tillämpar single-blind peer-review-förfarande där artikelmanus granskas av minst två granskare. Artiklarna kommenteras anonymt av en eller flera medlemmar ur redaktionskommittén och/eller externa granskare i dialog med artikelförfattaren före eventuell tryckning.

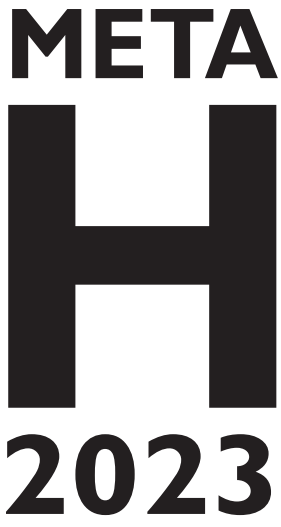
Redaktionskommitténs medlemmar, inklusive eventuellt externa granskare, utses av redaktören inför varje nummer och väljs bland sakkunniga och framstående arkeologer, verksamma inom det område som artiklarna behandlar.

Författarna ansvarar själva för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att göra ett urval bland insända bidrag även efter granskning.

Tryck och publicering
Tidskriften distribueras i samband med föreningens årsmöten vilka normalt infaller under maj–juni. Artikelförfattare erhåller två tryckta exemplar av tidskriften. Tidskriften tillämpar så kallad grön open-access. Artiklarna är under embargo i sex månader, varefter de är fritt tillgängliga online. Länk till ett digitalt särtryck förmedlas till författarna efter publicering. Samtliga artiklar i original arkiveras genomtidskriften och finns digitalt tillgängliga via http://histark.se och på https://publicera.kb.se/meta/arkiv.

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

HISTORISKARKEOLOGISK TIDSKRIFT

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37

Ingrid Gustin	Myntstampsavtrycket från kv. Svartbröder och den tidiga myntningen i Lund
Philip Tonemar	Tillverkning av medeltida ugnskakel i Stockholm och Uppsala – Ett meddelande om fynd från undersökningarna vid Slussen
Rune Edberg	Husbonden Vilev, Sankta Barbara och prosten Wittingh – En helgedom vid Dalälven under tusen år
Elisabet Schager & Anders Gutehall	Arkeologi vid en strandkant – En presentation av de medeltida fartygsfynden i Varberg
Anton Lazarides, Anna Beckman & Christian Mühlenbock	Storkyrkan i Edsleskog – Historia, arkeologi och arkitektur
Mathias Bäck & Lena Beronius Jörpeland	The Nordic meetings on Stratigraphy – 20 years and 10 meetings later
Linda Qviström, Mattias Hallgren, Jokum Lind Jensen, Catarina Karlsson, Magnus Sjöholm & Göran Tagesson	”Bara spik” – Potentialen hos arkeologiska fynd av byggnadsjärn
Recensioner	

META
H
2023

Downloaded by 216.73.217.34 2026-11-15 01:27:37